

Kitap Tanıtmalar:

Archéologie dans l'Empire Ottoman autour de 1900 entre politique, économie et science (1900 Yılı Civarında Siyaset, Ekonomi ve Bilim Arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji), Véronique Krings-Isabelle Tassignon eds., Brussel-Bruxelles-Rome 2004, ISBN: 90-74461-51-4, 368.

Véronique Krings ve Isabelle Tassignon'un editörlüğünü yaptığı *Archéologie dans l'Empire Ottoman autour de 1900 entre politique, économie et science* (1900 Yılı Civarında Siyaset, Ekonomi ve Bilim Arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji) adlı eser, aslında aynı başlık altında Roma'daki Belçika Akademisi'nde düzenlenen kolokyum sırasında sunulan bildirimleri ihtiva etmektedir. Bu kolokyum, 1939 yılında Roma'daki Belçika Akademisi'nin İdari Kurulunun Başkanı görevine atanan antikçağ dinler tarihi uzmanı Franz Cumont'un çalışmalarının en ilginç yönlerinden biri olan arkeoloji tutkusunu aydınlığa kavuşturulmasını mümkün kılmıştır. Bu çalışma ile editörler Véronique Krings ve Isabelle Tassignon, Franz Cumont'un bıraktığı bütün bilimsel mirası değerlendirmek, onun Doğuya yaptığı seyahatleri coğrafik, ekonomik, siyasi ve bilimsel açıdan görüntülemek ve disiplinler arası bir karşılaştırma yapmak suretiyle, çeşitli yaklaşımlara sahip uzmanları bir araya getirmektedir.

Bu kitabın yayımlanmasıyla son beş yıl içerisinde Cumont arşivinden istifade edilerek yapılan yayın dizisi tamamlanmış olacaktır. Cumont'un ölümünün 50. yılı dolayısıyla yazıldığı kimselerden aldığı mektuplar, 1997 yılında C. Bonnet tarafından bir araya getirilmiş ve böylece bu dizinin ilk çalışması oluşturulmuştur. İkinci çalışma Cumont'un Akdeniz havzasında çeşitli bölgelere düzenlediği seyahatleri ele almaktadır. Toulouse Üniversitesi öğretim üyesi Véronique Krings, bu seyahatler sırasında Cumont'un tuttuğu gezi notlarını ve fotoğraflarını içeren bir çalışma hazırlamaktadır. Cumont'un kişisel arşivinin son kısmı bilimsel notlarını içermektedir. Bunlar da Liege Üniversitesi öğretim üyesi B. Rochette ve Atina'daki Fransız Okulu üyesi Isabelle Tassignon gibi uzmanların hazırladığı münferit çalışmalarda yer almaktadır.

Kitap, J. Hamese'in hazırladığı önsözden, R. Etienne'in kaleme aldığı girişten, 17 bildiri metni, J-M. Pailler'in yazdığı sonuç kısmıyla 57 fotoğraftan oluşmaktadır. Kitapta bildirisine yer verilen araştırmacıların isimleri ise şöyledir: L. Graillet, M. Trokay, B. Rémy, C. Bonnet, V. Krings, E. Gubel, M.-C. Bruwier, S. Picaud, K. Nohlen, N. Chevalier, I. Tassignon, H. Duchêne, E. Gran-Aymerich, I. Nigro, E. Chairi, A. Hermary, S. Lerou.

Paris I Üniversitesi'nden Robert Etienne, kitabın giriş kısmında Osmanlı İmparatorluğu'nda arkeoloji denildiğinde coğrafya bakımından Ege denizinden Mezopotamya'ya uzanan Asya kıtasının büyük bir bölümünü kapsayan ve bugün Yakın ve Orta Doğu olarak adlandırılan toprakları ilgilendiren bir arkeolojiden bahsedebileceğini vurguluyor. Çünkü bu coğrafyada çoktanrılı ya da tektanrılı dinlere inanan bütün bilinen Akdeniz veya Mezopotamya medeniyetleri yaşamıştır. 1900'lu yıllar arkeolojiye önem veren ülkelerin birbirleriyle yarıştığı "büyük kazılar" dönemidir. Savaş öncesi dönemde, daha doğrusu 1842 ile 1855 yılları arasında kazıları başlatanlar aslında Fransız veya İngiliz diplomatlardır. Üniversite öğretim üyeleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu işe girişeceklerdir. Ancak "amatör" arkeolojisi I. Dünya Savaşı'na kadar kaybolmayacaktır. Bilim koruyucuları ve koleksiyoncular da arkeolojik kazılarının gelişmesine önemli rol oynayacaklardır.

Kitaptaki ilk çalışma, "Des voyageurs et des antiquités: Promenades archéologiques et ambassades dans l'Empire ottoman au XVIe siècle" (Seyyahlar ve Antik Eserler: XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojik Geziler ve Elçilikler) başlığını taşımakta ve Liège Üniversitesi Laurent Grailet tarafından kaleme alınmıştır. Makale, kitabın 13. ile 25. sayfaları arasında yer almaktadır. Araştırmacı, bu makalesiyle XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyahların çoğunun arkeolojik geziye çıktığını göstermeyi amaçlıyor. Bu seyyahlar çok çeşitli ilgilere sahiptir. Onlar hem birer antikacı hem birer etnograf hem de ülkeleri adına ister resmi ister gayr-i resmi birer misyonerdiler. Bunlar arasında Fransız asıllı Nicolas de Nicolay, Gabriel d'Aramont, Pierre Belon, Guillaume Postel, Jacques Gassot, Jean Chesneau, Pierre Gilles d'Albi'yi ve Habsbourgların adına giden Felemenk Augier Ghislain de Busbecq, Pizalı Hugo Favolius'u zikredebiliriz. Bunların hepsi bir elçinin maiyetinde yer alarak hem arkeoloji turizmi hem de diplomatlık yapıyor. Bu tür turistik olduğu kadar siyasi geziler ilkçağ boyunca da düzenlenmiştir. Örneğin M.Ö. 168-167 yılında Paul-Emile eski Yunanistan topraklarında büyük bir gezi yapar ve Atina, Korintos gibi yerleri ziyaret eder. Arkeolojik gezilere çıkanlar pek çok zorluklarla karşılaşılıyorlar. Bir taraftan bir ülkenin elçilik heyetinde yer almak hiç kolay olmazken, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun izni de gerekiyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na ulaştıklarında da gezilecek yerlere ulaşmak için rehberlere ve muhafızlara ihtiyaç duyuyorlardı. Herhangi bir resmi destek olmadan Osmanlı İmparatorluğu'na gelenler ise akıl almaz maceralar yaşıyorlardı.

Kitaptaki "Le mécénat promoteur des premières fouilles dans les sites de la Mésopotamie ancienne (1842-1855)" (Eski Mezopotamya Sit Alanlarında İlk Kazıların Koruyuculuğu (Hımayeciliği) adını taşıyan ikinci çalışma, Liege Üniversitesinden Madeleine Trokay tarafından kaleme alınmıştır. Makale 27. ile 38. sayfalar arasında yer almaktadır. Yazar, eski Mezopotamya sit alanlarındaki kazıların 1842 yılında başladığını ve bu ilk kazıları başlatanların Fransızlar olduğunu belirtiyor. Daha sonra bu kazı çalışmalarına İngilizlerin de girdiği anlaşılıyor. Fransız araştırmacıların kazılarda çıkardığı kalıntılar, Louvre Müzesi'ne gönderilirken İngiliz araştırmacıların elde ettiği arkeolojik bulgular British Museum'a nakledilmiştir. Mezopotamya'daki kazı çalışmalarının ilk hamisi Paris'teki Asya Topluluğu'nun (Société Asiatique de Paris) sekreteri Jules Mohl olmuştur. Jules Mohl'ın hamiliği ve mali desteği ile Arapça ve Doğu ülkeleri hakkında bilgisiyle tanınan tıp doktoru ve seyyah Emile Botta, Asur başkenti Dur Sharrukkin'de (bugün Kirsabad) ilk kazıları yapmıştır. Babil, Ninive, Nemrut gibi Asur yerleşkeleri kazı çalışmalarının ilgi odağı olmuştur. Bu kazıları ilk gerçekleştirenler diplomatlar olmuştur. Bunlar, arkeolojik araştırmalar yapabilmek için kariyerlerine birkaç yıl ara vermeyi göze almışlardır. Hem Fransa'da hem İngiltere'de Mezopotamya'daki kazı çalışmaları, hamilik yapan bir devlet kuruluşu tarafından finanse edilmiştir. Ayrıca Fransa'da kazı sonucu elde edilen bulguların raporlar halinde yayımlanması da finanse edilmiştir. Kazı çalışmaları sık sık yetersiz mali destek veya düzensiz ödenekler neticesinde kesintiye uğramışlardır.

Madeleine Trokay, kazılara mali destek sağlayan sponsor kuruluşlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mezopotamya'da Asur sitesi Kalat Şerga'nın isminden türeyen "şerkatim" olarak adlandırılan uzman arkeoloji işçilerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Son olarak Madeleine Trokay, bu ilk kazılar için harcanan para miktarının araştırılmasının ilginç sonuçlar verebileceğini belirtmektedir.

Grenoble II Üniversitesi'nden Bernard Rémy'nin makalesi 39. ile 54. sayfalar arasında üçüncü makale olarak yer almaktadır. Bu makale "L'apport des récits de voyage (1830-1899) à la connaissance des sites côtiers, antiques du Pont-Euxin, de Termé (Tsemiskyra) à Trabzon (Trapézone)" (Therme'den (Themiskyra) Trabzon'a Karadeniz'in Antik Kıyı Sit Alanlarının Tanınmasına Seyahatnamelerin Katkısı (1830-1899)) başlığı ile Terme'den Trabzon'a kadar

olan Karadeniz'in kıyı şeridindeki antik sit alanlarına dair 1830 ile 1899 yılları arasında bunlardan bahseden seyahatnameleri inceliyor. Yazar, makalenin başında bu bölgenin eski Anadolu tarihinde önemli bir rol oynamasına rağmen, eskiçağ uzmanları tarafından haksız olarak ihmal edildiğini belirtiyor. Ekonomik değişim ve şehirleşme içerisinde olan Karadeniz bölgesi hakkında arkeolojik belgelerin çok sınırlı olmasından dolayı seyahatların verdiği en ufak bir bilgiyi dahi ihmal etmemek gerekir. Ancak Karadeniz'in güney kıyısı gezen ve buradaki antikçağ kalıntıları hakkında bilgi veren seyahatler oldukça azdır. Bunun üzerine araştırmacı, çalışması sırasında birbirini tekrar eden seyahatleri ele alarak sadece Grek-Roma dönemine ait yeni bilgiler verebilecek seyahatnameleri ele almıştır. Eserleri incelenen seyahatler şunlardır: Vincent Fontanier, Remi Aucher-Eloy, James Brant, W. J. Hamilton, Edmund Spencer, Horatio Southgate, Eugene Flandin, Pascal Coste, James Bryce. W. J. Hamilton'un dışında bütün bu seyahatler Trabzon'dan bahsetmektedir. Sadece W. J. Hamilton, Trabzon, Tirebolu, Giresun, Ordu, Fatsa, Hayar Kale, Ünye, Kale Köy gibi Karadeniz'in güney kıyısında yer alan yerleşim birimleri hakkında bilgi verir. Bütün bu seyahatlerin verdiği bilgiler kısıtlı da olsa, bölgedeki eskiçağ kalıntıları ile ilgili çalışmalar bakımından önemlidir.

Kitaptaki dördüncü çalışma Toulouse II Üniversitesi'nden Corinne Bonnet'e aittir. "La dimension de voyage dans la vie et dans l'oeuvre de Franz Cumont" (Franz Cumont'un icraatında ve hayatında seyahatin boyutu) adlı bu çalışma kitabın 55. ile 74. sayfaları arasında yer almaktadır. Araştırmacı, Cumont'un özel ve iş hayatındaki seyahatin yerini ortaya koymak için onun yazışma arşivinden yararlanmıştır. Özellikle 1888 ile 1891 yılları arasında Cumont'un annesine ve babasına gönderdiği 75 mektuba bu çalışmanın sonunda ekler kısmında kısa kısa yer verilmektedir. Seyahat, Cumont'un hayatında hem soyut hem somut olarak yer alıyor. Belçika doğumlu Franz Cumont, Suriye, Türkiye, İtalya, Amerika, İsveç, Almanya, Avusturya, Yunanistan gibi pek çok ülkeyi ziyaret etmiştir. Eserlerinde ise, Cumont, hayattan ölüme, yeryüzünden öteki dünyaya, geçmişten günümüze, dünden bugüne, kişisel tecrübeden bir bilim adamı olarak nesillerin tecrübesine doğru manevi bir yolculuk yapmıştır. Corinne Bonnet, makalenin sonuna Cumont'un Berlin, Bon, Viyana, İtalya ve Yunanistan seyahatleri sırasında yazdığı 75 mektupluk bir derleme cildinden yapılan alıntılar eklenmiştir.

Yine Toulouse II Üniversitesi'nin çalışanlarından biri olan Veronique Krings kitaptaki beşinci makaleyi kaleme almıştır. Bu makale "Franz et Eugène Cumont et la Turquie de 1900" (Franz ve Eugene Gumont ile 1900'lü yılların Türkiye'si) başlığını taşımakta ve kitabın 75. ve 96. sayfaları arasında yer almaktadır. Veronique Krings bu çalışmada 1900 yılında Franz Cumont ve ağabeyi Eugene'in Türkiye'ye yaptığı seyahati ele almaktadır. Aslında bu seyahat, İstanbul'dan hareketle Samsun üzerinden Trabzon'a uzanan Karadeniz bölgesinde yapılan 3 aylık bir yolculuğu kapsamaktadır. Seyahatin sonunda Franz Cumont birkaç günlüğüne Midilli adasına da gitmiştir. Daha sonra ağabeyi ile beraber İzmir üzerinden Belçika'ya dönmüştür. Franz Cumont bu seyahatle ilgili pek çok yazılı malzeme bırakmıştır. Veronique Krings makalesinde Franz ve Eugene Cumont'un gezi notlarından yararlanmıştır. Bu notlar gittikleri yerler, burada yaşayan çeşitli topluluklar, alınan güvenlik tedbirleri ve Osmanlı ekonomisinin işleyişi hakkında bilgilerden ibarettir. Türkiye ziyaretini tamamladıktan sonra Franz Cumont, Belçika'ya gider gitmez İç işleri ve Kamu Eğitim Bakanlığı'na gezi ile alakalı bir rapor sunmuştur. 1906 ve 1910 yıllarında yayımladığı Pontus Araştırmaları (Studia Pontica) dizisinin ikinci ve üçüncü ciltlerinde de bu seyahate ayırmıştır. Ayrıca bu seyahati konu alan pek çok makale de yazmıştır.

Belçika Ellinci Yıldönümü Müzesi ya da Kraliyet Sanat ve Tarih Müzesi (Musée du Cinquanteenaire - Musée Roayux d'Art et d'Histoire) çalışanlarından Eric Gubel'in kaleme aldığı makale ilginç başlığıyla dikkati çekmektedir. Aslında "Cumont&C° au pays des 1001 nuits/ennuis"

(1001 geceler/sıkıntılar ülkesinde Cumont&C°) başlığında 1001 geceler/sıkıntılar tabiri ile 23 Ağustos 1900 tarihinde İstanbul'daki Belçika konsolosunun Franz Cumont'a yazdığı bir mektuba gönderme yapıyor. Bu makale kitapta 97. ile 110. sayfalar arasında altıncı sırada yer alıyor. Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu'nda Mezopotamya, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde 1900'lü yıllardan önceki dönemde yapılan araştırmalar üzerinde duruluyor. Çalışmanın amacı Brüksel'deki Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri (Musées Royaux d'Art et d'Histoire de Bruxelles) envanterlerinden ve Roma'daki Belçika Akademisi'nde (Academica Belgica) muhafaza edilen Franz Cumont'un kişisel yazmalarından hareketle onun Doğu'daki faaliyetlerini ve bağlantılarını ortaya koymaktır.

Kitaptaki yedinci makale, Marie-Cécile-Bruwier tarafından yazılmıştır. "Un collectionneur et un savant. La g n se du Mus e royal de Mariemont et de sa collection d'antiquit s  gyptiennes" (Bir Koleksiyoncu ve Bir bilim adamı, Mariemont Kraliyet Müzesinin ve Onun Mısır Eski Eserler Koleksiyonunun Oluşturulması) başlığını taşıyan bu makale kitabın 110. ile 132. sayfaları arasında yer almaktadır. Makale, F. Cumont'un, Mariemont'ta kamu yararına müze kurmak isteyen sanayici arkadaşı R. Warocqu 'ye bu müzenin oluşturulması sırasında verdiği bilimsel desteği ve sağladığı çeşitli katkıları ele almaktadır. Özellikle Mariemont Müzesindeki Mısır koleksiyonunun oluşturulmasına katkısı belirtilmektedir. R. Warocqu , Nil vadisine ve tarihine ilgi duyduğu için Mariemont Müzesi'nde böyle bir koleksiyon oluşturmaya çabalamıştır. İşte bu makalede bu koleksiyonun oluşturulması aşamaları incelenmektedir.

Toulouse II  niversitesi'nden Sophie Picaud, "Misthos, Grec de Smyrne & Gaudin, ing nieur français. Leur vision de l'arch ologie dans l'Empire ottoman" (İzmirli Rum Misthos ve Fransız Mühendis Gaudin, Onların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arkeolojiye Bakışı) adlı çalışmayı kaleme almıştır. Bu çalışma kitapta sekizinci sırada 133. ile 140. sayfalar arasında yer almaktadır. Picaud'un makalesi, XIX. yüzyılda İzmir'de yaşamış, bugün çeşitli Avrupa müzeleri arasında dağıtılmış çok büyük koleksiyonlar oluşturmuş iki kişiden, yani Rum asıllı Ioannes Misthos ve Fransız Paul Gaudin'den söz etmektedir. Bunların kişiliklerinin karşılaştırılması, her ikisinin aynı tutkuya, fakat farklı motivasyonlara sahip olduklarını göstermektedir. 1827 ve 1895 yılları arasında yaşamış olan Ioannes Misthos, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'e yerleşmiş eğitilmiş bir Rum'dur. Fransızca ve İngilizce konuşmaktadır. Ailesi, Güney Mora'dan gelmektedir. İzmir'de Misthos, yaptığı ticaret ve şarap üreticiliği ile büyük bir servet yapmıştır. Atina'daki Yunan Ulusal Müzesi'ne antik koleksiyonunun bir kısmını bağışlamıştır. Misthos'un bağışladığı eserler, Myrina ve civarından gelen eserlerden ibaret olup Atina'daki Ulusal M ze'de yuvarlak bir salonda sergilenmiştir. Atina koleksiyonu, Myrina'dan getirilen eserler bakımından Louvre ve İstanbul'daki koleksiyonlardan sonra  c nc  büyüklükte bir koleksiyondur. Koleksiyonun diğer bir kısmına da Misthos'un ölümü ve varislerin anlaşmazlığa düşmesi  zerine Osmanlı Bankası tarafından el konulmuştur. Koleksiyonun bu kısmı Paul Gaudin aracılığıyla Brüksel'deki Kraliyet Sanat ve Tarih Müzeleri (Mus es Royaux d'Art et d'Histoire de Bruxelles) adına F. Cumont tarafından satın alınmıştır.

Paul Gaudin (1858-1921), Batı Şirketi'nin (Compagnie de l'Ouest) Fransız asıllı demiryolları mühendisidir. 1892'den 1895 yılına kadar Türkiye'de çalışmış, bu tarihten sonra Suriye'ye gitmiştir. Arkeolojiyle ilgilenmektedir. İzmir'de yaşadığı dönemde burada kendisi gibi eskiçağ kalıntularına ilgi duyan kişilerle muhatap olur. Bu bağlantıları sayesinde aralarında Alman ve Avusturyalı arkeologların da bulunduğu kazı çalışmalarından ve keşiflerden haberdar olmaktadır. Temin ettiği eserlerin pek çoğunu da çeşitli yollardan Fransa'ya göndermektedir. Hem Ionnes Misthos ve hem Paul Gaudin, arkeolojiye büyük ilgi duymaktadırlar. Ancak Ioannes Misthos milliyetçi duygularla eski eserleri toplarken Paul Gaudin XIX. yüzyılda çok moda olan bir amatör arkeologlar akımında yer almaktadır.

Kitabın 141. ve 151. sayfaları arasında yer alan dokuzuncu sıradaki makale "Les musées royaux enrichis de maints trésors" (Çok Sayıdaki Hazine ile Zenginleştirilmiş Kraliyet Müzeleri) başlığını taşımakta ve Klaus Nohlen tarafından yazılmıştır. Bu makalenin başlığı, Bergama Kazı Başkanı Carl Humann'ın 1880/1881 kazı yılına dair yazdığı raporun son cümlesinden alınmıştır. Makale, Carl Humann'ın ısrarı üzerine başlatılan Bergama kazılarını ve burada çıkan arkeolojik malzemenin Alman müzelerine gönderilmesi ile alakalıdır. Carl Humann Türkiye'de yol inşaatıyla görevlendirilmiş bir mühendistir. 1869 yılından itibaren Bergama'ya yerleşmiş ve buradaki arkeolojik eserlerden bir koleksiyon oluşturmuştur. Klaus Nohlen, bu çalışmasıyla Bergama'daki Alman arkeoloji çalışmalarına ve Almanya'nın bu konuya bakışına da yer vermektedir. Humann'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman arkeoloji çalışmaları Gonze, daha sonra da Wiegand tarafından sürdürülmüştür. Başlangıçtan itibaren Bergama'daki kazılar bilimsel kaygı taşımakla beraber imparatorluk ailesinin ilgisi dolayısıyla siyasi anlam da kazanmıştır.

"Peut-on parler d'une archéologie française dans l'Empire ottoman à la veille de la Première Guerre mondiale" (I. Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Arkeolojisinden Bahsedilebilir mi?) adlı makale Louvre Müzesi'nin Doğu Eski Eserler Bölümü görevlisi Nicole Chevalier tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale kitabın 153. ile 164. sayfaları arasında bulunmaktadır. Kitaptaki onuncu makedir. Makalenin başlığından da tahmin edilebileceği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız arkeolojisinin durumu incelenmektedir. 1884 yılında Fransız Büyükelçisi Paul Cambon İstanbul'da görevine başladığı tarihte Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki herhangi büyük bir araştırmayla övünemez. 1893'de Paul Gambon Fransız arkeolojisinin durumunu anlatan bir raporunu Fransız Dışişleri Bakanlığına sunmuştur. Daha sonra bu rapora diğer ülkelerin arkeolojik faaliyetlerine dair notlar da ilave edilmiştir. Paul Cambon, I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı tarihlerde Fransız arkeolojisinin durumunun daha da kötüleştiğini ve özellikle Anadolu'yu Alman arkeologlarının istila ettiğini belirtiyor. Fransız arkeolojisinin durumunu düzeltmek üzere Cambon, İstanbul'da daimi bir arkeolojik görevin yani Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasını ister. Böyle bir enstitünün amacı, Osmanlı İmparatorluğunun Asya topraklarındaki Fransız arkeolojik araştırmalarını koordine etmektir. Cambon'a göre ise bu enstitü, Osmanlı yetkilileriyle irtibatı kolaylaştıracak ve Almanların faaliyetlerini de engellenecektir. Ancak bu proje başarılı olmamıştır. Fransızlar, I. Dünya Savaşı öncesinde hem Almanların hem de diğer ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki arkeolojik çalışmaları karşısında başarısız olacaklardır. 1904 yılında Atina Fransız Okulu'nun eski üyesi Gustave Mendel, 1904'ten beri Osmanlı Müzeler Genel Müdürü nezdinde resmi ataşe tayin edilmiştir. Mendel, görevi sırasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız arkeolojik çalışmalarının ne denli kötü durumda olduğunu Cambon'dan daha etkili bir raporla Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir. Neticede I. Dünya Savaşı arifesinde diğer ülkelerin rekabeti sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki araştırmalarına dair ilk programını ortaya koymuştur.

Atina'daki Fransız Okulu görevlisi Isabelle Tassignon'un kaleme aldığı "Voyages d'exploration de l'Ecole française d'Athènes et influence française en Asie mineure dans les dernières années du XIXe siècle" (XIX. Yüzyılın Son Yıllarında Atina'daki Fransız Okulunun Üyelerinin Keşif Seyahatleri ve Küçük Asya'da (Anadolu'da) Fransız Etkisi) başlıklı makale, kitabın 165. ve 179. sayfaları arasında birinci sırada yer almaktadır. Makale, başlığından da anlaşıldığı üzere Atina Fransız Okulu'nun temsilcilerinin Fransız Dışişleri Bakanlığının teşvikiyle keşif amaçlı yaptıkları seyahatleri ele almaktadır. Atina'daki Fransız Okulu ile Fransız Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalar, Fransa adına Atina Fransız Okulu temsilcilerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Almanların aleyhine arkeolojik alanları ele geçirmek amacıyla keşif görevleri aldıklarını göstermektedir. Atina Fransız Okulu temsilcileri, Fransız siyasi hayata dahil edilerek

güçlü bir Dışişleri Bakanının gizli görevlileri konumuna gelmişlerdir. Diplomatik açıdan bu keşif görevleri Almanya'nın nüfuzunu azaltamadıysalar da, bilimsel açıdan gelecek için belirleyici olmuşlardır. Bu keşiflerin yapıldığı bölgelerde son "Atinalı" (Atina Fransız Okulu temsilcisi) ve XX. yüzyılın iki büyük yazıtbilimcisi olan A. Laumonier ve L. Robert çalışacaklardır.

Dijon'daki Bourgogne Üniversitesi öğretim üyesi Hervé Duchêne, "Salomon Reinach et les développements de l'archéologie classique en pays ottoman" (Salomon Reinach ve Osmanlı Ülkesinde Klasik Arkeolojisinin Gelişmesi) başlıklı makaleyi kaleme almıştır. Bu makale, kitapta 181. ile 196. sayfalar arasında on ikinci sırada yer almaktadır. Makale Salomon Reinach'ın (1858-1932) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki arkeolojik kazılardaki rolü üzerinde durmaktadır. Salomon Reinach, Atina'daki Fransız Okulu temsilcisidir. 1880 ile 1882 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde de bulunmuştur. Müzeler Genel Müdürü Osman Hamdi Bey'in yakın arkadaşı olup Çinili Köşk Müzesi'nin ilk katalogunu hazırlayan kişidir.

Eve Gran-Aymerich'in makalesi "Diplomatie et archéologie: Charles Clermont-Ganneau (1846-1923) au Proche-Orient (Diplomasi ve Arkeoloji: Yakın Doğuda Charles Clermont-Ganneau (1846-1923)) başlığını taşımaktadır. Bu çalışma, kitabın 197. ile 213. sayfaları arasında on üçüncü sırada yer almaktadır. Eve Gran-Aymerich, Charles Clermont-Ganneau'nun diplomat ve arkeolog kimliklerini şahsında uzlaştıran bir kişi olarak ele almakta ve onun diplomat ve arkeolog kimliğini oluşturan şartları, bu iki statü arasındaki değiş tokuşları ve Yakın Doğu tecrübesini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Yazar, makaleyi Charles Clermont-Ganneau'nun Fransa Enstitüsü'nde (Institut de France) muhafaza edilen şahsi yazışmalarına dayanarak kaleme almıştır. Charles Clermont-Ganneau, 1867 yılında Kudüs'e, daha sonra da Yafa'ya diplomat olarak tayin edilmiştir. Burada geçirdiği kariyerinin ilk yıllarından itibaren diplomasi ve arkeolojiyi şahsında uzlaştırmayı başarmıştır. 1882 yılında Paris'e dönmüştür. Burada Uygulama Okulu'nda (Ecole pratique) ve Fransız Koleji'nde (College de France) arkeoloji dersleri vermiştir.

Kitaptaki tek İngilizce makale, Roma Üniversitesi öğretim üyesi Lorenzo Nigro tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale, "In the Shadow of the Bible, Archaeological Investigations by the *Deutsche Palastina Verein* before the First World War: Taanek, Megiddo, Jericho, Shechem" (Kitap-ı Mukaddes'in Gölgesinde, I. Dünya Savaşı'ndan Önce *Alman Filistin Birliği* Tarafından Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: Taanek, Megiddo, Jericho, Shechem) başlığı ile kitabın 215. ile 229. sayfaları arasında on dördüncü çalışma olarak yer almaktadır. Yazar, çalışmanın sonunda kullandığı referansların listesini de vermiştir. Kitaptaki diğer hiçbir makalenin arkasında referanslar listesi yer almamaktadır. Lorenzo Nigro çalışmasında *Alman Filistin Birliği* (*Deutsche Palastina Verein*) adlı kurumun Filistin'de yaptığı arkeolojik araştırmaları ele almaktadır. 1900 yılında bu kurum, Eski Ahit'te geçen yerleşkeleri kapsayan bir arkeolojik araştırma programı başlatmıştır. *Alman Filistin Birliği* (*Deutsche Palastina Verein*) bu araştırmaları sırasında Alman hükümeti tarafından desteklenmiştir. Burada Almanlar hem Lutherci bir konseptle hareket ediyorlar hem de bölgede siyasi olarak güçlenmeyi hedefliyorlardı. Filistin'deki arkeolojik çalışmaların öncüleri *Alman Filistin Birliği*'nin (*Deutsche Palastina Verein*) üyeleri olan Gottlieb Schumacher (Arabistan-Anadolu demiryolu üzerinde çalışan Alman asıllı mühendis) ve Ernst Sellin (Avusturya kökenli Kitap-ı Mukaddes Uzmanı) olmuştur. İlk arkeolojik çalışmalar da Taanach (Tell Taanek) ve Megiddo'da (Tell el-Mütesellim) yapılmıştır. Kutsal Kitap'ta geçen her iki sit alanı da Schumacher'in yaşadığı ve çalıştığı şantiyenin bulunduğu Hayfa yakınında konumlanmaktadır. Tell Taanek, Kutsal Kitap'taki Taanach isminden izler taşımaktadır. Tell el-Mütesellim'in diğer adı ise Megiddo'dur. Kutsal Kitap'taki Armagedon'la aynı olduğu sanılıyor. Jericho (Tell es-Sultan) ve Shechem (Tell Balatach), Almanların Filistin'de yaptığı arkeolojik araştırmalara konu olan diğer iki yerleşkedir. Tell Balatach'taki araştırmalar 1913 yılında başlayıp zaman zaman kesintiye uğrayarak 1934 yılına kadar

sürmüştür. II. Dünya Savaşı ve Berlin'in yıkılması, *Alman Filistin Birliği (Deutsche Palastina Verein)* adlı kurumun sonunu getirmiştir. Lorenzo Nigro'nun da vurguladığı gibi II. Dünya Savaşı'ndan önce bu kurum sayesinde Shumacher ve Sellin'in Filistin'de yaptığı arkeolojik araştırmalar, büyük önem taşımakta ve bugünkü Filistin arkeolojisinin nüvesini oluşturmaktadır.

Atina'daki Fransız Okulu'nun temsilcisi Elpida Chairi'nin kaleme aldığı "L'oeuvre archéologique de l'armée d'Orient" (Doğu Ordusunun Arkeolojik Eseri) başlığını taşıyan çalışma kitaptaki on beşinci makaleyi oluşturmakta ve 231. ve 244. sayfalar arasında yer almaktadır. İngiliz ve Fransız olmak üzere iki müfrezeden oluşan 80.000 kişilik Doğu Ordusu (Armée d'Orient) 5 Ekim 1915 ile 30 Ekim 1918 yılları arasında Selanik'i işgal eder. Askeri görevi dışında Doğu Ordusu, Balkan Yarımadasını tanımakla da görevlendirilmişti. Elpida Chairi makalesinde, İngiliz müfrezesi ve Fransız müfrezelerinin bu konudaki çalışmalarını ayrı ayrı ele almaktadır. Bununla beraber yazar, Fransız müfrezesinin arkeolojik araştırmalarına kaynak bolluğundan dolayı daha fazla yer vermektedir. Franchet d'Esperey'nin emri üzerine Fransız müfrezesindeki tarihçiler Balkanlardaki durumu inceleyip 50 sayfalık bir rapor hazırlamalıydılar. Halkidiki Yarımadası ile Vardar Irmağının Vadisi arasında bulunan höyükler sayılmalı, harita üzerinde yerleri işaretlenmeli, envanteri yapılmalı ve fotoğrafları çekilmeliydi. Böylelikle daha önce seyahatların 26 olarak saydığı höyüklerin sayısı 74 olarak belirlendi. Selanik, Florina, Korytsa ve Manastır bölgeleri Fransız müfrezesinin arkeolojik araştırmalarının ilgi odağı oldu. İngiliz müfrezesi tarafından yapılan arkeolojik araştırmalar daha ziyade askeri ihtiyaçlar göz önüne alınarak başlatılmıştır. Bu ihtiyaçlar kazıların nerede yapılacağını belirlemekti. İngiliz arkeoloji ekibi doğrudan doğruya askeri hiyerarşiye bağlıydı. İngilizlerin ilgisi pre-historige konularına, Langada ve Laina'daki antik mezarlar ve eski kentlerin lokalizasyonu üzerine yoğunlaşmıştı. Selanik'in antik Terme ile özdeşleştirilmesi İngiliz arkeologlar tarafından yapılmıştır. İngiliz arkeologların çalışmaları antik kalıntıları kurtarmaya yönelik iken Fransızlarınki daha çok koruma amaçlıydı.

Provence Üniversitesi'ne bağlı Camille Jullian Merkezi'nde görevli Antoine Hermary, kitaptaki on altıncı makaleyi kaleme almıştır. Bu makale, 245. ile 264. sayfalar arasında bulunmakta olup "Nouveaux documents sur les fouilles de Félix Sartiaux à Phocée (1913, 1914, 1920)" (Félix Sartiaux'nun Foça'daki Kazılarında Dair Yeni Belgeler (1913, 1914 ve 1920)) başlığını taşımaktadır. Antoine Hermary, bu çalışmasıyla Félix Sartiaux'nun Foça'da yaptığı kazıların önemini yeni belgeler ışığında ortaya koymaya çalışmaktadır. 1876 Paris doğumlu olan Félix Sartiaux aslında bir mühendistir. Anadolu'daki demiryollarının yapımında görevlendirilmesi ona ilgi duyduğu arkeolojiyle yakından ilgilenme fırsatı vermiştir. Arkeolojinin yanı sıra eski çağ tarihine, dinler tarihine ve felsefesine de ilgi duymaktadır. Félix Sartiaux, 1914 yılında Foça'daki kazılar sırasında bir jeoloji profesörü olan M.-G. Dalloni'yi yanına davet eder. Dalloni, bu daveti kabul ederek Foça'ya ziyaret eder ve burada bulunduğu süre içerisinde on dört sayfalık bir rapor hazırlar. Antoine Hermary, makalesinde Louvre Müzesi'nde muhafaza edilen M.-G. Dalloni'nin bu raporuna yer vermiştir. Rapor, Roma ve Grek dönemlerinde ve 1914 yıllarındaki Foça'nın durumunu, tarih boyunca burada meydana gelen değişiklikleri incelemektedir. Ayrıca Foça'nın topografisi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Kitaptaki on yedinci ve son makale Atina Fransız Okulu temsilcisi Sadrine Lerou tarafından yazılmış olup "Robert Demangel, conseiller scientifique du Corps d'occupation français du Constantinople et agent de liaison (1922-1924)" (İstanbul'daki Fransız İşgal Kuvvetlerinin Bilim Danışmanı ve İrtibat Ajansı Robet Demangel (1922-1924)) başlığını taşımaktadır. Robert Demangel, 1936-1950 yılları arasında Atina'daki Fransız Okulu'nun müdürlüğünü yapmıştır. Aslında kendisi Bizans uzmanı değildir, ancak Bakırköy'deki Saint-Jean ve Gülhane'deki Aya Yorgi manastırlarındaki kazılara dair yazdığı makaleler sayesinde Bizans

araştırmacıları arasında tanınmıştır. 1922-1924 yılları arasında İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri nezdinde bulunmuştur. Bu tarihler arasında Demangel pek çok değişik göreve getirilmiştir. Görevlerinden birisi de, Saint-Jean ve Saint Georges manastırlarındaki kazıları yürütmektir. Aslında Sadrine Lerou, Demangel'e dair yazdığı bu makalesinde Atina Fransız Okulu'nda bulunan onun 15 mektupluk yazışma koleksiyonundan yararlanmaktadır ve İstanbul'da bulunduğu sıralarda hem Fransız İşgal Kuvvetleri nezdindeki görevini hem de kazılardaki rolünü incelemektedir. Demangel'in koleksiyonunda Osman Hamdi Bey'in yerine Osmanlı Müzeler Müdürü olan kardeşi Halil'in üç mektubu ile onun yardımcısı olan Theodore Macridy'nin iki mektubu da yer almaktadır. Makalenin sonunda Demangel'in 4 Aralık 1922'de Atina'daki Fransız Okulunun Müdürü Charles Ricard'a yazdığı iki mektubun faksimilesi yer almaktadır.

Toulouse Mirail Üniversitesi'nden Jean-Marie Pailler, kitabın sonuç kısmını yazmıştır. 289. ve 298. sayfalar arasında yer alan bu kısımda kolokyumda sunulan bildirimlerin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Yazar, sonuç kısmını ele alırken Osmanlı ve Doğu dünyasının uzmanı olmadığını belirtiyor ve bu yüzden sadece dışarıdan gelen bir katılımcı ve gözlemci olarak kolokyumdaki bildirimleri kavramlar, kişiler, tarihler ve dönemin ruhu gibi bölümlere ayırarak değerlendiriyor. Bu değerlendirme neticesinde de Jean-Marie Pailler, 1900'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu sadece siyasi emeller bakımından değil, bilim ve arkeolojik çalışmalar bakımından da Batılı devletlerin temsilcilerini buluşturan bir mekan olduğu sonucuna varmaktadır.

AYŞE KAYAPINAR